

University of Groningen

Uithuisplaatsing van jeugdigen

Harder, Annemiek T.; Knorth, Erik J.; Kuiper, Chris H. Z.

Published in:
Uithuisgeplaatste jeugdigen

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Final author's version (accepted by publisher, after peer review)

Publication date:
2020

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Harder, A. T., Knorth, E. J., & Kuiper, C. H. Z. (2020). Uithuisplaatsing van jeugdigen: Wat, voor wie, en wanneer? In A. Harder, E. Knorth, & C. Kuiper (editors), *Uithuisgeplaatste jeugdigen: Sleutels tot succes in behandeling en onderwijs* (blz. 13-27). SWP Uitgeverij.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Uithuisplaatsing van jeugdigen: wat, voor wie, en wanneer?

Annemiek T. Harder

Erik J. Knorth

Chris H. Z. Kuiper

Versijnt in:

Annemiek Harder, Erik Knorth en Chris Kuiper (Red.)

Uithuisgeplaatste jeugdigen:

Sleutels tot succes in behandeling en onderwijs

Amsterdam

Uitgeverij SWP

ISBN 978-90-8850-932-2

2020

Informatie:

Prof. dr. E. J. Knorth

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Orthopedagogiek: Gedrag, Opvoeding en Kinderrechten

Grote Rozenstraat 38

NL-9712 TJ Groningen

E-mail: E.J.Knorth@rug.nl

Deel I Inleiding

Hoofdstuk 1 Uithuisplaatsing van jeugdigen: wat, voor wie, en wanneer?

Annemiek T. Harder, Erik J. Knorth en Chris H.Z. Kuiper

Inleiding

De hulp aan jeugdigen na een uithuisplaatsing staat aanzienlijk in de belangstelling. Zo is er in de media afgelopen jaren vaak aandacht geweest voor hulpverlening aan uithuisgeplaatste jeugdigen. Naar aanleiding van de in 2017 verschenen 2Doc documentaire 'Alicia' is aandacht uitgegaan naar het vaak verplaatsen van jeugdigen die niet meer thuis kunnen wonen. Er is een manifest 'Stop de carrousel' en een petitie opgesteld met als doel het doorverhuizen van uithuisgeplaatste jeugdigen te stoppen (Stichting Het Vergeten Kind, 2018). Vanuit de redactie van het KRO-NCRV programma 'De Monitor' is er begin 2019 aandacht geweest voor de verzwarende problematiek bij pleegkinderen, de problemen die pleegouders daardoor ervaren en de moeite die er is om pleegouders te vinden. Verder is er in verschillende media en in onderzoek aandacht geweest voor knelpunten in de gesloten jeugdhulp, waaronder suïcide(pogingen) onder jongeren in JeugdzorgPlus voorzieningen, het (terugdringen van het) gebruik van afzonderings-, separeer- en/of isoleerplaatsingen, en het voorkomen van repressie (Berger, De Groot van Embden, & Huls, 2019; De Jong-De Kruijff, 2019; De Valk, 2019; Van Uffelen & Dijkshoorn, 2019). Ook verscheen in 2019 een rapport over geweld in de jeugdzorg (Commissie De Winter, 2019).

Gezien de diverse knelpunten die spelen in de hulpverlening aan uithuisgeplaatste jeugdigen, de recente ontwikkelingen en het feit dat het jaarlijks gaat om een aanzienlijk groep van rond de 45.000 kinderen en jongeren (CBS, 2019), is het van groot belang om de hulp aan uithuisgeplaatste jeugdigen eens goed onder de loep te nemen. Daarom presenteren we in dit boek een overzicht van 'wat werkt' in de hulpverlening aan deze doelgroep; dit op basis van de meest recente bevindingen uit wetenschap en praktijk.

In dit hoofdstuk zullen we eerst ingaan op wat een uithuisplaatsing inhoudt. Daarna beschrijven we hoe de groep jeugdigen die uithuisgeplaatst wordt er over het algemeen uitziet. We gaan daarbij in op twee vragen: Om welke groep jeugdigen gaat het nu precies? En wat zijn redenen om tot uithuisplaatsing van een kind of jongere over te gaan? Vervolgens beschrijven we hoe de hulp aan uithuisgeplaatste jeugdigen er in grote lijnen uitziet en welk onderwijs zij genieten. We ronden het hoofdstuk af met een vooruitblik op de rest van het boek.

Wat is een uithuisplaatsing?

Uithuisplaatsing van een jeugdige wil zeggen dat deze voor kortere of langere tijd in een ander milieu wordt geplaatst dan waar de opvoeding normaliter plaatsvindt: in het eigen gezin (zie figuur 1).

Jeugdhulp zonder verblijf		Jeugdhulp met verblijf (uithuisplaatsing)		
Generalistisch	Specialistisch			
Hulp door wijk- of buurtteam	Ambulante/poli-klinische (jeugd)hulp en jeugd ggz	Pleegzorg	Residentiële zorg	Gesloten jeugdzorg
Advisering door Centrum voor Jeugd en Gezin	Thuishulp/ (intensieve) gezinsbegeleiding	Gezinshuis	Kamertraining (KTC) / begeleid kamer wonen	Kinder- en jeugd-psychiatrische kliniek

	Daghulp Jeugdhulp via school Zorgboederij als dagbesteding	Logeerhuis Zorgboederij met verblijf

Figuur 1 Continuüm in de jeugdhulp: van generalistische jeugdhulp met lage intensiteit tot specialistische jeugdhulp met hoge intensiteit (aangepaste versie van figuur in Knorth, 2016, p. 10)

Bij jeugdhulp met verblijf gaat het om een alternatief verblijfsmilieu waar 24-uurszorg wordt geboden (Knorth, 2005, 2016; Zandberg, Knorth, & Strijker, 2010). Deze jeugdhulp met verblijf kan verschillende vormen aannemen, namelijk:

- plaatsing in *gezinsverband*: de jeugdige komt dan in een pleeggezin, gezinshuis, logeerhuis of zorgboederij te wonen;
- plaatsing in *leefgroepverband*: de jeugdige komt dan in een instelling voor (gesloten) residentiële of intramurale zorg te wonen.

De opname van een jeugdige in een centrum voor daghulp wordt niet als een uithuisplaatsing beschouwd omdat deze weliswaar overdag een aantal uren 'uit huis' is, maar 's nachts en in de weekenden thuis verblijft. Daarentegen is de opname van een jongere in een centrum voor kamertraining wel als een vorm van uithuisplaatsing te beschouwen. Jongeren in een kamertrainingscentrum (KTC) wonen 'op kamers', maar delen tegelijk een gemeenschappelijke groepsruimte voor ontmoeting, overleg en training.

Wie worden er uithuisgeplaatst?

Van alle jeugdigen in Nederland ontvangt ruim 9% jeugdhulp en van alle jeugdigen met jeugdhulp ontvangt ruim 10% jeugdhulp met verblijf na een uithuisplaatsing (CBS, 2018a). Het aantal jeugdigen dat te maken krijgt met jeugdhulp met verblijf is dus veel kleiner dan het aantal jeugdigen dat vormen van jeugdhulp zonder verblijf ontvangt (zie ook tabel 1). Hoewel het beleid gericht is op (verdere) ambulantisering van de jeugdhulp, lijkt er na de invoering van de Jeugdwet geen verschuiving te zijn opgetreden van gespecialiseerde zorg met verblijf naar (ogenschijnlijk goedkopere) zorg dicht bij huis uitgevoerd door het wijk- of buurtteam, zoals met het beleid was beoogd (Ministerie van VWS & Ministerie van J&V, 2018). Het totale aantal uithuisgeplaatste jeugdigen is van 2015 tot 2018 namelijk iets toegenomen (CBS, 2018a; zie tabel 1).

Tabel 1 Aantal uithuisgeplaatste jeugdigen in jeugdhulp in afgelopen 4 jaar (CBS, 2019)

Kenmerk jeugdigen	2015		2016		2017		2018	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Geslacht (jongen)	16330	53.0	18405	54.2	19460	54.6	17685	53.7
12 tot 18 jaar	15835	51.4	16805	49.5	17825	50.0	15950	48.4
4 tot 12 jaar	10855	35.2	12240	36.1	12600	35.3	11605	35.2
18 tot 23 jaar	2230	7.2	2530	7.5	3015	8.5	3270	9.9
0 tot 4 jaar	1920	6.2	2360	7.0	2230	6.3	2110	6.4
Uithuisgeplaatst	30835	11.7	33940	12.1	35670	12.6	32940	10.7
In jeugdhulp	264075	100	279620	100	283125	100	308735	100

Noot. Aantal jeugdigen op peildatum 31 december.

Van 2017 naar 2018 is het aantal uithuisgeplaatste jeugdigen afgenomen met 7.7%. Het gaat hierbij voornamelijk om een afname onder jongens en om 12- tot 18-jarigen. Ongeveer een derde van de jeugdigen die uithuisgeplaatst is heeft de basisschoolleeftijd. Jongvolwassenen en jonge kinderen hebben relatief weinig te maken met een uithuisplaatsing (CBS, 2019).

Wanneer we een vergelijking willen maken tussen de proportie uithuisgeplaatste jeugdigen in ons land en in de landen om ons heen, moeten we voor (redelijk) betrouwbare data enkele jaren terug. Voor de periode 2010-2012 worden naar schatting 75 per 10.000 minderjarigen op jaarbasis uithuisgeplaatst in Nederland (Knorth, Bouma, Grietens, & López López, 2020). In diezelfde periode wordt in Europa het laagste aantal jeugdigen uithuisgeplaatst in Italië – namelijk 38 per 10.000 minderjarigen – terwijl de hoogste aantallen te vinden zijn in Frankrijk en Denemarken – namelijk 105 resp. 120 per 10.000 minderjarigen (zie ook Thoburn & Ainsworth, 2015, p. 40). De Nederlandse cijfers liggen dus ongeveer in het midden van de Europese range en zijn vergelijkbaar met die in Duitsland en Schotland (beide landen: 76 per 10.000 minderjarigen). Meer actuele cijfers zijn voor zover wij weten niet voorhanden.

Waarom worden sommige jeugdigen uithuisgeplaatst?

Volgens het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind (IVRK) worden kinderen niet gescheiden van ouders tegen hun wil, tenzij de scheiding noodzakelijk is in het belang van het kind (IVRK artikel 9). Ouders zijn primair verantwoordelijk voor de opvoeding van hun kind (IVRK artikel 18 lid 1). Verder hebben ouders het recht en de plicht om hun kind op te voeden en heeft de jeugdige het recht om door de eigen ouders te worden opgevoed (artikel 7 IVRK; zie ook artikel 1:247 lid 1 Burgerlijk Wetboek (BW)). Uitgangspunt is ook dat de ouders in de verzorging en opvoeding van hun kind geen geestelijk of lichamelijk geweld of vernederende behandeling toepassen (artikel 19 IVRK; artikel 1:247 lid 2 BW).

Een uithuisplaatsing kan op vrijwillige of gedwongen basis plaatsvinden. Een *vrijwillige* plaatsing betekent dat een verblijf elders van de jeugdige uitsluitend met instemming van en in overleg met respectievelijk de ouders en de jeugdige kan worden gerealiseerd. Voor een vrijwillige uithuisplaatsing dient de gemeente tot een uithuisplaatsing te besluiten met een verleningsbeschikking. Bij een *gedwongen* uithuisplaatsing wordt er door de kinderrechter een machtiging uithuisplaatsing afgegeven, waarbij er naast de machtiging ook een indicatiebesluit van de gemeente nodig is. Indien er al een Onder Toezicht Stelling (OTS) is van de jeugdige dan is dient de kinderrechter, ook als de ouders en jeugdige instemmen met de uithuisplaatsing, een machtiging uithuisplaatsing af te geven (Bartelink, Ten Berge, & Van Vianen, 2017).

Een jeugdige kan onder toezicht worden gesteld als hij/zij ernstig in zijn/haar ontwikkeling of gezondheid wordt bedreigd, zijn/haar ouder(s) met gedrag geen of onvoldoende hulp accepteren, en er verwacht wordt dat ouder(s) wel binnen afzienbare tijd in staat zijn verantwoordelijkheid voor de verzorging en opvoeding te kunnen dragen (artikel 1:255 BW). Aanvullend op een OTS kan er door de kinderrechter een machtiging uithuisplaatsing worden afgegeven (artikel 1:265a BW). Een onder toezicht geplaatste jeugdige kan uit huis worden geplaatst als het noodzakelijk is in het belang van zijn/haar verzorging en opvoeding of onderzoek van diens geestelijke of lichamelijke gesteldheid nodig is (artikel 1:265b lid 1 BW).

Een uithuisplaatsing is geen op zichzelf staande kinderschermingsmaatregel, maar kan binnen een OTS worden uitgesproken. Indien er sprake is van ernstige opgroei- of opvoedproblemen en moet worden voorkomen dat de jeugdige zich aan de zorg onttrekt dan kan een jeugdige in een

gesloten jeugdhulp instelling (i.e. JeugdzorgPlus) worden geplaatst (artikel 6.1.1 e.v. Jeugdwet; zie ook hoofdstuk 17). Voor opname van een jeugdige in de gesloten jeugdhulp is in alle gevallen een specifieke rechterlijke machtiging gesloten jeugdzorg nodig (Janssen, 2018). Een gedwongen plaatsing kan ook op basis van een strafrechtelijke maatregel (zoals 'jeugddetentie' of een 'PIJ-maatregel') plaatsvinden. In het laatste geval wordt de jeugdige in een justitiële jeugdinrichting (JJI) geplaatst; een vorm van gesloten residentiële jeugdhulp die gewoonlijk niet geassocieerd is met de term 'uithuisplaatsing' maar het feitelijk wel is.

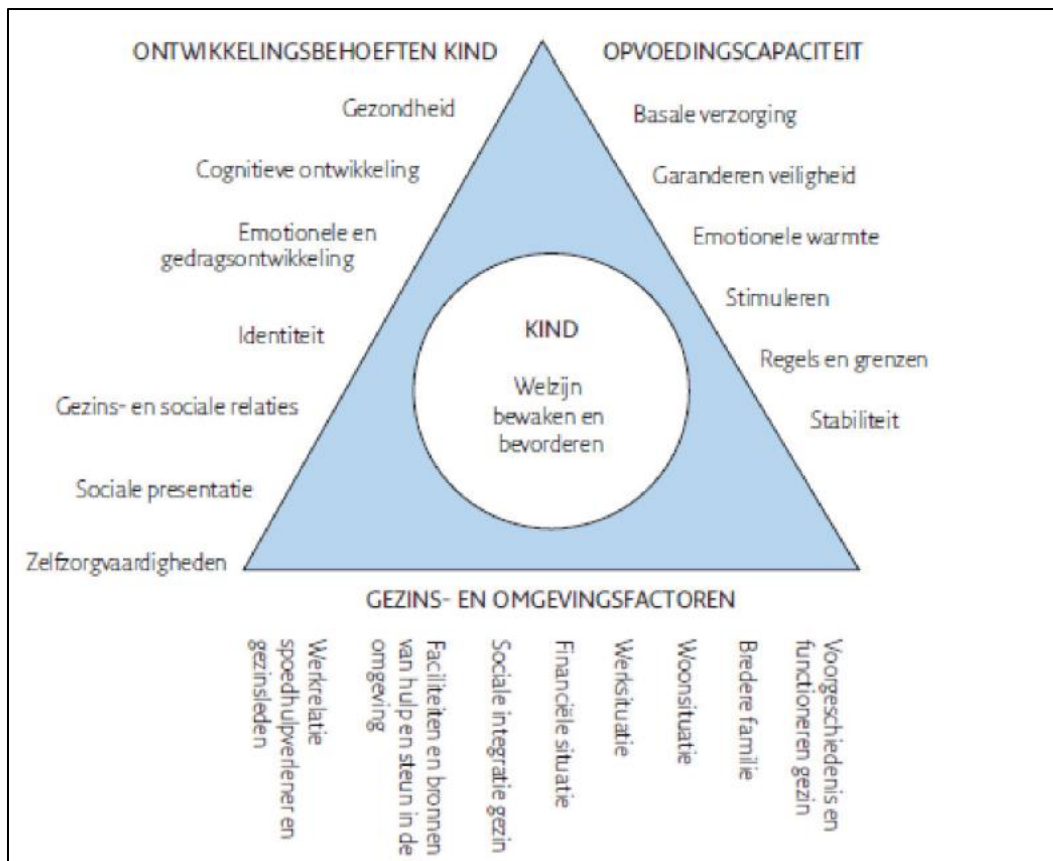
Beslissen over uithuisplaatsing

Volgens de *Richtlijn Uithuisplaatsing* (Bartelink et al., 2017) zijn er vijf kernvragen waarover professionals tot een oordeel moeten komen om een beslissing te (kunnen) nemen over het al of niet uithuisplaatsen van een jeugdige, namelijk:

1. Zijn de opvoedingscapaciteiten van de ouders en de ontwikkelingsbehoeften van de jeugdigen in balans?
2. Is het uit balans zijn van opvoedingscapaciteiten en ontwikkelingsbehoeften gerelateerd aan belangrijke gezins- en omgevingsfactoren?
3. Zijn de opvoedingscapaciteiten en ontwikkelingsbehoeften met steun van het sociaal netwerk in balans te brengen?
4. Zijn de opvoedingscapaciteiten en ontwikkelingsbehoeften met hulpverlening binnen een (half) jaar in balans te brengen?
5. Is uithuisplaatsing nog te voorkomen met een gerichte interventie?

Wanneer bij de vragen 1, 3, 4 en 5 een negatief oordeel wordt gegeven en vraag 2 te veel risico- en te weinig beschermingsfactoren aan het licht brengt op (gezins)omgevingsniveau, zal toegewerkt worden naar uithuisplaatsing van een jeugdige. Daarbij moet worden afgewogen of de voordelen van een uithuisplaatsing opwegen tegen de eventuele nadelen zoals de mogelijkheid tot het ongunstig ontwikkelen van kinderen op psychosociaal gebied na een uithuisplaatsing (Leloux-Opmeer, 2018).

Met name de eerste twee vragen noodzaken tot het zorgvuldig in kaart brengen van de staat van ontwikkeling van de jeugdige, de opvoedingscapaciteiten van de ouders, en de gezins- en omgevingsfactoren, met bijzondere aandacht voor risico-verhogende en -verlagende kenmerken hierbij. De auteurs van de *Richtlijn* suggereren bij het ordenen van relevante informatie gebruik te maken van het zgn. *Framework for the Assessment of Children in Need and their Families* (Department of Health et al., 2000; Gray, 2002) zoals dat aan het begin van deze eeuw werd ontwikkeld in het Verenigd Koninkrijk (zie ook figuur 2).

Figuur 2 Model voor de beoordeling van de situatie van een jeugdige bij het overwegen van uithuisplaatsing (Bartelink et al., 2017, p. 23)

Toepassing van het *Framework* betekent voor *jeugdigen* dat wordt nagegaan hoe het staat met de gezondheid, de cognitieve, emotionele en gedragsmatige ontwikkeling, de identiteit, de gezins- en sociale relaties, hoe een jeugdige zich naar anderen toe presenteert, en de vaardigheden wat betreft zelfzorg. Voor de *ouders* betekent het dat wordt nagegaan hoe het staat met de basale verzorging, het bieden van veiligheid en emotionele warmte, het stimuleren van hun kind(eren), het stellen van regels en aangeven van grenzen, alsmede het bieden van stabiliteit. Wat betreft *gezins- en omgevingsfactoren* gaat de professional na hoe het staat met het functioneren van het gezin als geheel – ook in het verleden – en met de familie, hoe het gezin is gehuisvest, of er werk en inkomen is, of het gezin geïntegreerd is in de buurt/omgeving, en van welke gemeenschapsvoorzieningen (huisarts, wijkteam, buitenschoolse opvang, school, sportfaciliteiten, etc.) het gezin gebruik maakt.

Besluitvorming over in te zetten hulpvorm bij uithuisplaatsing

Wanneer op basis van de vragen hiervoor geconcludeerd wordt dat uithuisplaatsing van een jeugdige gewenst en noodzakelijk is, dient zich de volgende vraag aan: In welk plaatsingsmilieu heeft de jeugdige naar verwachting de beste ontwikkelingskansen?

De hulp aan uithuisgeplaatste jeugdigen zou volgens vigerend beleid gericht moeten zijn op het “... zo veel mogelijk als thuis of kleinschalig, gezinsgericht en zo mogelijk binnen het eigen netwerk” (p. 11) opvangen van jeugdigen, waarbij hen een ontwikkelingsperspectief wordt geboden (Ministerie van VWS & Ministerie van J&V, 2018). Hieruit vloeit voort dat een beslismodel wordt

gehanteerd, waarin eerst wordt gezien of het meest ‘gewoon gezinsachtige’ plaatsingsmilieu – een pleeggezin – een goede en haalbare optie is (zie figuur 3).

Figuur 3 Beslismodel voor inzet type hulp bij uithuisplaatsing (Bartelink et al., 2017, p. 41)

Wanneer een pleeggezin geen optie is vanwege de ernst van de gedrags- en ontwikkelingsproblemen van een jeugdige, worden ‘zwaardere’ vormen van opvang en behandeling gezien, te weten – in die volgorde – therapeutische pleegzorg, gezinshuiszorg of residentiële zorg. De laatstgenoemde setting is de voorkeursoptie wanneer een jeugdige op het moment van besluitvorming niet in staat is in een gezinssituatie te functioneren.

De doelgroep jeugdigen; wat zijn redenen voor uithuisplaatsing?

Wat betreft de *problemen bij jeugdigen* noemt de literatuur (Bartelink et al., 2017; Knorth, 2000; Leloux-Opmeer, 2018) als belangrijkste redenen voor uithuisplaatsing:

- ernstige emotionele en gedragsproblemen;
  - gevaarlijk of bedreigend gedrag van de jeugdige richting gezinsleden;
  - verminderd contact met de realiteit (psychose, zelfbeschadiging en/of suïcideneiging of –poging).
- Dergelijke ernstige problemen zijn voor ouders, zelfs als zij over zéér goede opvoedingscapaciteiten en beschermende factoren beschikken, vaak niet te hanteren. Ook het veroorzaken van een ‘critical incident’ en een hogere leeftijd van de jeugdige verhogen de kans op plaatsing (Knorth, 2000).

Als het om *problemen in de opvoeding* gaat, kunnen onder andere de volgende zaken een reden zijn voor uithuisplaatsing:

- ernstige en langdurige kindermishandeling of een hoog risico op kindermishandeling en verwaarlozing;
- een (ernstig) tekort aan opvoedingsvaardigheden bij de ouders of verzorgenden;
- grote onveiligheid in de ouder-kindrelatie (onveilige of gedesorganiseerde gehechtheid).

Ook zaken als een slechte lichamelijke of psychische conditie van met name de moeder, tekortschietende draagkracht bij opvoeders, hevige gezinsconflicten of een gebrek aan samenwerkingsmogelijkheden met de ouders vergroten de kans op een uithuisplaatsing (Knorth, 2000).

Veelal zal het overigens een combinatie zijn van problemen aan de kant van de jeugdige en aan de kant van de opvoeders of het gezin als geheel, die maakt dat er een (op korte termijn) niet te herstellen disbalans bestaat (cf. Knorth, 1998, 2000) die schadelijk is voor de ontwikkeling van de jeugdige. Uit recent onderzoek (Leloux-Opmeer, 2018) blijkt dat er een zevental factoren aan kind- en gezinskant is te identificeren, die gelden als voorspeller voor een meer of minder gunstig ontwikkelingsverloop van kinderen (4-13 jaar) opgenomen in een pleeggezin, gezinshuis of leefgroep. Het gaat (bij het kind) om leeftijd en geslacht, de kwaliteit van de gehechtheidsontwikkeling, het psychosociaal functioneren bij de start van de plaatsing, de aan/afwezigheid van psychiatrische problematiek, (bij het gezin) om een geschiedenis van kindermishandeling, en (bij de vervangende opvoeders) om de kwaliteit van de opvoedrelatie tussen jeugdige en vervangende opvoeder (pleegouder, gezinshuisouder, pedagogisch medewerker). De onderzoeker beveelt aan bij besluitvorming over uithuisplaatsing van deze groep relatief jonge kinderen rekening te houden met deze factoren (zie ook hoofdstuk 17).

Hoe is de kwaliteit van besluitvorming bij een uithuisplaatsing?

Uit onderzoek naar besluitvorming bij UHP is bijvoorbeeld gebleken dat er tussen beslissers weinig overeenstemming bestaat over de noodzaak van uithuisplaatsing bij een overeenkomstige probleembeschrijving (Knorth, 1995; Van Dam & Ten Haaf, 1999). Ook komt naar voren dat de zorgtoewijzing in de praktijk niet plaatsvindt zoals van tevoren is gepland (Knorth, 1995), door bijvoorbeeld plaatsgebrek (Van der Laan, Verwers, & Essers, 1992) en wachtlijsten (Knorth & Van Woensel, 2000; Van den Berg, Knorth, & Noom, 2004). Verder blijkt de meervoudige problematiek van de jeugdigen ertoe te kunnen leiden dat jeugdigen door residentiële instellingen worden afgewezen. Zo geeft een hulpverlener in het onderzoek van Van den Berg et al. (2004) aan: 'Het is toch schrijnend dat het moeilijke gedrag waarmee de jeugdige wordt opgenomen tevens de criteria zijn waarop hij of zij weer wordt afgewezen' (p. 37). Een vierde probleemgebied dat naar voren komt is de onderbouwing van in de praktijk genomen beslissingen. Een plaatsing vindt niet altijd plaats op basis van de behoeften van de jeugdigen (Knorth, 1995; Bates, English, & Kouidou-Giles, 1997; Mainey, 2003; Van den Bergh, 1991; Ter Beek, 2018) en informatie om te komen tot een gefundeerd oordeel over het wel of niet plaatsen van jeugdigen blijkt regelmatig te ontbreken (Dubbeldam, Stapper, & Knorth, 1994; Van den Bergh, 1991).

Het is de vraag of en zo ja, in hoeverre de hiervoor genoemde knelpunten rondom besluitvorming bij UHP in de huidige situatie nog actueel zijn. In een betrekkelijk recent onderzoek waarin aan ruim 800 sociaal werkers in vier verschillende landen, namelijk Nederland, Israël, Noord-Ierland en Spanje, eenzelfde kinderbeschermingscasus werd voorgelegd met als vraag of uithuisplaatsing moet worden geadviseerd, antwoordde 37% bevestigend en 63% ontkennend (Benbenishty et al., 2015, p. 70) – geen grote overeenstemming dus. Een krachtige voorspeller van de beslissing was, naast de risico-inschatting, de *attitude* van de deelnemers; was deze (zeer) kritisch ten aanzien van uithuisplaatsing dan nam de kans sterk toe dat hulp in de thuissituatie werd geadviseerd zonder uithuisplaatsing van de betreffende jeugdige, en vice versa.

Uit vervolgonderzoek naar de *argumenten* die de Nederlandse deelnemers naar voren brachten als onderbouwing voor hun keuze (Bartelink et al., 2018; zie ook Bartelink, Van Yperen, Ten

Berge, & Knorth, 2020), bleek er een grote variëteit onder hen te bestaan. Dit duidt op (heel) verschillende manieren van redeneren. Gemiddeld werden niet meer dan drie argumenten ($M=2.9$) naar voren gebracht. Inhoudelijk viel op dat de deelnemers die opteerden voor uithuisplaatsing dikwijls een andere set van argumenten hanteerden dan deelnemers die opteerden voor hulp in de thuissituatie; de hulpverlener lijkt daarmee naar de beslissing die hij/zij voorstaat 'toe te redeneren' zonder mogelijke 'tegenwerpingen' goed te onderzoeken. Indicaties voor dit fenomeen, getiteld *confirmation bias*, werden ook aangetroffen in een vignet-onderzoek naar de matchingbeslissing bij pleegzorgplaatsingen (Zeijlmans, López López, Grietens, & Knorth, 2019a). Een beperking van beide studies is dat gewerkt werd met 'papieren casussen'. Deze waren echter wel zo beschreven zoals ook in de realiteit casuïstiek wordt gepresenteerd en besproken door professionals.

Uit een recent onderzoek naar overwegingen die besluitvormers hanteren bij de keuze om een jongere te plaatsen in de JeugdzorgPlus of in een JJI blijkt dat factoren van de jongeren zoals de ernst van het delict, de delictgeschiedenis, problematiek van de jongere en motivatie voor behandeling belangrijk zijn bij besluitvorming (Van Dam, Schoppink & Ter Beek, 2019). Deze factoren worden echter door de individuele besluitvormers verschillend gewogen. Enerzijds spelen daarbij individuele opvattingen, overtuigingen en expertise van besluitvormers een rol. Anderzijds zijn maatschappelijke en organisatorische factoren, zoals het beschikbare zorgaanbod, gehanteerde werkwijzen in organisaties en media-aandacht, factoren die een rol spelen in de besluitvorming (Van Dam et al., 2019)

Er zijn voorts aanwijzingen dat – naast attituden – ook andere kenmerken van de persoon die een uithuisplaatsingsbeslissing al dan niet voorstelt en effectueert impact kunnen hebben. Zo zijn er enkele studies, waaruit blijkt dat professionals die al langer werkzaam zijn in het veld van de jeugdzorg en jeugdbescherming minder snel een uithuisplaatsing adviseren dan collega's die daar nog maar kort werkzaam zijn (Devaney et al., 2017; Fluke et al., 2016). Echter, het omgekeerde is ook naar voren gekomen (Graham, Dettlaff, Baumann, & Fluke, 2015; Vanderloo, 2017). De gevoeligheid van een professional voor de goedkeuring door 'belangrijke anderen' van een plaatsingsbeslissing en de ervaren steun vanuit de collega's is ook meerdere keren als invloedfactor gesignaleerd (zie bijv. Dettlaff et al., 2015; Rodrigues et al., 2015).

Duidelijk is dus ook dat de *context* waarin een hulpverlener een beslissing moet nemen over eventuele plaatsing van een jeugdige een stevig stempel kan drukken op de te maken keuze. Zo weten we bijvoorbeeld uit Amerikaans onderzoek dat het al dan niet uithuisplaatsen van jeugdigen gerelateerd is aan de vraag of de ervaren *workload* van een sociaal werker zodanig is dat een – veel tijd en energie eisende – plaatsing 'behopbaar' is (Graham et al., 2015), alsmede aan de perceptie of er voldoende hulpbronnen in de thuisomgeving (*community*) beschikbaar zijn om plaatsing te vermijden (Dettlaff & Rycraft, 2008). Ook onderzoek in Nederland naar de ervaringen van hulpverleners die matchingbeslissingen in de pleegzorg voorbereiden en uitvoeren laat zien dat beslissingen regelmatig een compromis vormen tussen wat wenselijk zou zijn voor een jeugdige (de 'ideale' match tussen kind en pleeggezin) en wat haalbaar is – al was het maar vanwege het beperkt aantal pleeggezinnen dat beschikbaar is (hulpbronnen) op het moment dat een jeugdige moet worden geplaatst (Zeijlmans, López López, Grietens, & Knorth, 2018).

De laatste jaren krijgen we ook meer inzicht in de rol die jeugdigen zelf spelen bij het voorbereiden en nemen van beslissingen over uithuisplaatsing. De vraag is of jeugdigen actief (kunnen) participeren dan wel het besluitvormingsproces meer 'passief (moeten) ondergaan'. Op beleidsniveau wordt participatie gestimuleerd, zij het dat nog niet in alle relevante documenten de drie basisdimensies van – wat wel genoemd wordt – *betekenismolle participatie* (in casu: 1. jeugdigen

informerend; 2. naar hen luisteren; en 3. hen betrekken bij te nemen beslissingen) even goed uit de verf komen (cf. Bouma, López López, Knorth, & Grietens, 2018). Hierbij speelt onder andere een rol of er sprake is van een gedwongen of vrijwillige plaatsing; in het eerste geval zijn er meer beperkingen. Echter, ook bij gedwongen plaatsing kan wel degelijk ruimte voor jongeren gecreëerd worden om zinvol te participeren (zie bijvoorbeeld Ten Brummelaar, Harder, Knorth, Post, & Kalverboer, 2017; Ten Brummelaar, Knorth, Post, Harder, & Kalverboer, 2018).

Uit vergelijkend onderzoek in drie Europese landen (Duitsland, Engeland, Nederland) naar de *participatiegraad van jeugdigen* in geval van (aanwijzingen voor) kindermishandeling – en uitmondend in de ‘uitkomst’ dat sprake is van beduidend risico of dat het gezin of de individuele jeugdige dringend hulp nodig heeft – wordt geconcludeerd dat de participatiegraad over het algemeen laag is (Witte, López López, & Baldwin, 2020). Op basis van ruim 1.200 bestudeerde dossiers (in elk land plm. 400) stellen de onderzoekers vast, dat gemiddeld in 14,5% van de gevallen actieve betrokkenheid van jeugdigen bij het besluitvormingsproces is gedocumenteerd. Nederland scoort het laagst (8%), Duitsland het hoogst (22,3%). In alle landen neemt de participatiegraad toe wanneer de jeugdige een hogere leeftijd heeft en (een van) de ouders ook actief betrokken is/zijn in de besluitvorming. Weliswaar heeft het hier gerefereerde onderzoek een breder bereik dan uithuisplaatsingsbeslissingen¹, maar het is niet zo aannemelijk dat de beslissingsparticipatie van jeugdigen bij uithuisplaatsing een compleet ander beeld oplevert. Duidelijk is wel dat de rol van de professional die betrokken is bij de besluitvorming (gezinsvoogd, maatschappelijk werker, kinderrechter, etc.) van doorslaggevende betekenis is voor de participatie van jeugdigen in besluitvorming (zie Bouma, López López, Grietens, & Knorth, 2019; Ten Brummelaar et al., 2018; Zeijlmans, López López, Grietens, & Knorth, 2019b).

Hoe ziet de hulp na een uithuisplaatsing eruit?

Het doel van het huidige beleid is om nieuwe vormen van kleinschalige, gezinsgerichte en perspectief biedende voorzieningen te ontwikkelen. Vooruitlopend op dit beleid is het aantal gezinshuizen in Nederland van 2011 tot 2016 met 49% toegenomen (Nederlands Jeugdinstituut, 2019). Ook is het aantal jeugdigen dat gebruik maakt van pleegzorg in de periode van 2000 tot 2014 toegenomen, maar vanaf 2014 tot en met 2017 ongeveer hetzelfde gebleven (Pleegzorg Nederland, 2019; zie tabel 2).

Tabel 2 Aantal uithuisgeplaatste jeugdigen van 0 tot 23 jaar in diverse hulpvormen (CBS, 2019)

	2015		2016		2017		2018	
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
Pleegzorg	17540	56.9	17985	53.0	18255	51.2	17460	53.0
Leefgroep/ overig verblijf	9990	32.4	12740	36.7	14060	39.4	11345	34.4
jeugdhulpaanbieder ^a								
Gezinsgericht ^b	3185	10.3	3480	10.3	3635	10.2	4225	12.8
Gesloten plaatsing ^c	1220	4.0	1170	3.4	1280	3.6	1065	3.2
Totaal	30835	100	33940	100	35670	100	32940	100

Noot. Aantal jeugdigen op peildatum 31 december.

¹ Overigens staat de ‘uitkomst’ dat hulp moet worden geboden aan individuele jeugdigen voor een deel van hen voor: uithuisplaatsing.

^a Verblijf in een accommodatie van de jeugdhulpaanbieder, veelal in een groep met andere jongeren. In feite betreft het alle vormen van verblijf die niet onder een van de andere categorieën vallen. Hieronder vallen ook begeleid wonen en kamertraining.

^b Deze hulp omvat gezinshuizen, logeerhuizen en zorgboerderijen waar overnacht wordt.

^c Verblijf bij een jeugdhulpaanbieder op basis van een machtiging gesloten jeugdzorg of op basis van een machtiging BOPZ (Wet Bijzondere Opname Psychiatrische Ziekenhuizen).

Verder is er de afgelopen jaren een redelijk stabiele instroom van jeugdigen (van 12 tot 23 jaar) in JJI's: van 1.437 in 2015 tot 1.434 in 2017. Het aantal jeugdigen dat in JJI's verblijft, is van 2013 tot 2017 met 11% afgenomen van 473 tot 420 jeugdigen (DJI, 2018).

Welk onderwijs krijgen jeugdigen na een uithuisplaatsing?

Net als ieder kind hebben 'zorgleerlingen' ook recht op onderwijs (artikel 28 IVRK). Zo dient basisonderwijs voor ieder kind gratis beschikbaar te zijn en moet de overheid ervoor zorgen dat het voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs toegankelijk is voor ieder kind. Maar wat betekent dit recht voor uithuisgeplaatste kinderen?

Onderzoek lijkt aan te tonen dat uithuisgeplaatste jeugdigen in Europa minder goede schoolprestaties hebben dan leeftijdsgenoten die niet uithuisgeplaatst zijn (Jozefiak et al., 2016). Het verschil in schoolresultaten tussen uithuisgeplaatste en thuiswonende jeugdigen neemt in de loop van de tijd toe. Bovendien zijn uithuisgeplaatste kinderen in Europa slecht vertegenwoordigd in het hoger onderwijs (Cameron, Jackson, Hauari, & Hollingworth, 2012).

In Nederland kunnen meer dan 22.000 van de jongeren met ernstige emotionele en gedragsproblemen of ontwikkelingsstoornissen geen regulier onderwijs volgen. Zij zijn ingeschreven in cluster IV-scholen voor speciaal onderwijs (CBS, 2018b). Maar niet elk kind met ernstige emotionele en gedragsproblemen of ontwikkelingsstoornissen wordt uit huis geplaatst. Evenmin geldt dat elk uithuisgeplaatst kind school- of cognitieve problemen heeft dan wel ingeschreven wordt in het speciaal onderwijs. Daarbij groeit in Nederland de overtuiging dat het in het onderwijs niet alleen gaat om kennis en vaardigheden (kwalificatie) en vorming in normen, waarden, tradities en praktijken (socialisatie), maar dat onderwijs ook iets van doen heeft met de vorming van de persoon (Biesta, 2015). Dit is een zienswijze die naadloos aansluit bij de zelfdeterminatie theorie, waarin autonomie, competentie en verbondenheid als psychologische basisbehoeften van mensen centraal staan (Ryan & Deci, 2017).

Een recente overzichtsstudie naar het functioneren van uithuisgeplaatste jeugdigen laat zien dat 15 tot 36 % van de jeugdigen in de pleegzorg, 30 tot 36% van de jeugdigen in gezinshuizen en 20 tot 55% van de jeugdigen in de residentiële jeugdzorg school- of cognitieve problemen heeft (Leloux-Opmeer, Kuiper, Swaab, & Scholte, 2016). Ander onderzoek onder uithuisgeplaatste jeugdigen in de basisschool leeftijd laat zien dat problemen in de cognitieve ontwikkeling en slechte schoolprestaties het minst lijken voor te komen bij jeugdigen in de pleegzorg; maximaal een derde van de pleegkinderen had slechte leerprestaties (Leloux-Opmeer et al., 2016). Ongeveer een derde van de kinderen in gezinshuizen heeft problemen met sociale vaardigheden en op het gebied van aandacht (Van der Steege, 2012). Onder jeugdigen in de open residentiële jeugdzorg heeft een vijfde tot de helft schoolgerelateerde problemen, zoals weinig schoolmotivatie of vertragingen in taal, cognitie of adaptief gedrag (Leloux-Opmeer et al., 2016).

Kinderen in de pleegzorg en in gezinshuizen gaan over het algemeen naar regulier onderwijs, tenzij speciaal onderwijs geïndiceerd is. In dat geval ontvangen ze van het samenwerkingsverband

een toelaatbaarheidsverklaring. Een deel van de jeugdigen ontvangt ambulante/poliklinische (jeugd)hulp of jeugdhulp via school in een onderwijs-zorg arrangement. Toch lijken ze over het algemeen minder goed te presteren op school dan leeftijdsgenoten in het regulier onderwijs (Jackson & Höjer, 2013). Skolfam, een Zweedse preventieve aanpak met als hoofddoel het verbeteren van schoolprestaties bij pleegkinderen, lijkt een oplossing te kunnen bieden voor het verbeteren van schoolprestaties en kan als een beschermende factor tegen ongunstige leerresultaten dienen (Durbeej & Hellner, 2017).

Wanneer jongeren verblijven in een *open* residentiële jeugdzorg instelling volgt een (vaak aanzienlijk) deel van hen tijdelijk (voortgezet) speciaal onderwijs in een school verbonden aan die instelling. Ook bij de gesloten jeugdzorg is dat het geval; in 2017 volgden 2.254 jongeren onderwijs op vso-scholen die samenwerken met een instelling voor *gesloten* jeugdzorg. De steeds kortere verblijfsduur in de JeugdzorgPlus (Jeugdzorg Nederland, 2018) en de transitie naar kleinschaliger voorzieningen stelt hoge eisen aan het vermogen van docenten om individuele programma's aan leerlingen te bieden die aansluiten bij hun uitstroomprofiel (d.w.z. dagbesteding, arbeid of vervolgonderwijs) en individuele niveau (zie ook hoofdstuk 15). Het onderwijs in JeugdzorgPlus instellingen wordt 48 weken per jaar geboden aan jongeren in een doorlopend geïntegreerd (dag)programma (Jeugdzorg Nederland, 2016). In een onderzoek naar onderwijsresultaten van jongeren in de gesloten jeugdzorg bepleiten Harder en collega's (2014) dat toekomstig onderzoek gericht moeten zijn op interventies die beogen het vermogen van leraren om academische motivatie bij jeugdigen te vergroten te verbeteren en goed om te gaan met externaliserende gedragsproblemen van de jongeren. Wellicht biedt het onderzoek van Beld (2019) daar aanknopingspunten voor (zie ook hoofdstuk 14).

Alle jongeren die in een JJI verblijven volgen onderwijs bij scholen voor voortgezet speciaal onderwijs die verbonden zijn aan de JJI's. Op 1 oktober 2017 volgden 353 jongeren onderwijs in de JJI's. Sinds de Wet adolescentenstrafrecht van 2014 is het aandeel jongeren van 18 jaar en ouder daar met ongeveer 70 procent toegenomen (DJI, 2018). Hoewel deze groep jongvolwassenen geen leer- of kwalificatieplicht meer heeft, worden jongeren zonder startkwalificatie tot hun 23e jaar wel gestimuleerd om alsnog een diploma te halen.

Niet voor alle jeugdigen is het haalbaar een volledig onderwijsprogramma te volgen. Dat komt omdat ze door hun ernstige beperkingen maar beperkt belastbaar zijn. Deze jeugdigen zijn gebaat bij passende zorg-onderwijsarrangementen. Afwijking van het verplichte minimum aantal uren onderwijstijd is in specifieke situaties mogelijk.

Werkzame factoren in hulp en onderwijs aan uithuisgeplaatste jeugdigen

In dit hoofdstuk hebben we beschreven wat een uithuisplaatsing is, bij wie het plaatsvindt en hoe de hulp en het onderwijs aan uithuisgeplaatste jeugdigen er in grote lijnen uitziet. In de volgende hoofdstukken van dit boek hebben we in de eerste plaats verder aandacht voor de problemen waar de doelgroep jeugdigen die jaarlijks uithuisgeplaatst wordt in Nederland vaak mee te maken krijgt (deel I van het boek). Ten tweede kijken we uitgebreid naar de hulp die uithuisgeplaatste jeugdigen ontvangen vanuit het perspectief van werkzame factoren (deel II) en specifiek voor deze doelgroep ontwikkelde, innovatieve interventies (deel III). In het laatste deel IV van het boek kijken we naar recente en toekomstige ontwikkelingen rondom hulp aan uithuisgeplaatste jeugdigen. We hebben daarbij in het bijzonder aandacht voor gezinshuizen en kleinschalige voorzieningen, aangezien het Nederlandse jeugdbeleid er expliciet op gericht is om die vormen van hulp aan uithuisgeplaatste jeugdigen in de toekomst verder te ontwikkelen.